

ISSN 1300 - 74911

folklor/edebiyat

halkbilim • iletişim • antropoloji • müzik • tarih • edebiyat

2004/1

İsmet Zeki Eyüboğlu

37

Geleneksel Köy Odalarından Çağdaş Halk Odalarına

Türkoloji Tarihinde 1926 Bakû Türkiyat Kongresi

II. Meşrutiyet Döneminde Aileye Bakış

Mit-Din-Gelenek Aynasında Kadın

Türk Totemleri ile İlgili Mitler

Müzikbilimin Anahtarı Hangi Kapıyı Açar?

Halay Türü Oyunlarda Hareket Analizi Yöntemi

Avşarlar'ın Kısa Tarihi

folklor/edebiyat

halkbilim • iletişim • antropoloji • müzikoloji • tarih • edebiyat

ÜÇ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

ISSN 1300-7491

CİLT: X SAYI: XXXVII 2004/1

Sahibi: UEM

ULUSLARARASI Eğitim-Öğretim, Basın-Yayın Ltd. Şti.

Genel Yayın Yönetmeni : Metin Turan

Sorumlu Yazışleri Müdürü : Dr. Faruk Güçlü

Akademik Danışma ve Hakem Kurulu

- Prof. Dr. İlhan Başgöz (100. Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Özdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Taner Timur (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhan Bali (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuat Bozkurt (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan Tomanbay (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin Karadağ (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Haşim Karpuz (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Öztürk (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuran Elmacı (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman Öztürk (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Asker Kartarı (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülsün Parlar (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ölmez (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülay Uğuzman (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Ata Atun (Yakın Doğu Üniversitesi)
Doç. Dr. Erman Artun (Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhtar Kutlu (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Esmâ Şimşek (Fırat Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Muhsine Helimoğlu Yavuz (Mimar Sinan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sema Sandalcı (Trakya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Necmi Akyalçın (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Şükrü Günbulut

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi

Hatay Sokak 9/19, 06410 Kızılay-Ankara Tel: (312) 425 39 20 Fax: (312) 417 57 23
E-mail: folkloredebiyat@superonline.com

Abone Koşulları

Yurtiçi Yıllık (Postalama ücreti dahil): 60.000.000.-TL
(Öğrenci ve öğretim üyelerine %50 indirimlidir.)

Avrupa İçin Sayısı: 15 EURO Yıllık Abone Bedeli: 60 EURO
Amerika İçin Sayısı: 20 \$ Yıllık Abone Bedeli: 80 \$

Abone bedelinin Metin Turan adına 104233 numaralı posta çeki hesabına ya da Halk Bankası Meşrutiyet Şubesi'ndeki 15528 numaralı hesaba yatırılarak, dekontun adresimize gönderilmesi gereklidir. (Abonelerimiz yıl içindeki fiyat artışlarından etkilenmezler.)

Folklor/Edebiyat'ta yayımlanan yazılar
MLA Folklore Bibliography içinde kaydedilmektedir.

Basım Yeri: Başkent Matbaası, Ankara

İÇİNDEKİLER

Yola Devam... / Fuat Bozkurt, Hande Birkalan, Müslüm Kabadayı, Nilgün Çıblak	3
Geleneksel Köy Odalarından Çağdaş Halk Odalarına Halk Eğitimi Açısından Tarihsel Bir Bakış/ Mehmet Bilir	9
Türkoloji Tarihinde 1926 Bakû Türkiyat Kongresi/ Mustafa Oral	17
II. Meşrutiyet Döneminde Aileye Bakış ve Örnek Bir Metin Değerlendirmesi: "Bizde Aile Hayatı"/ Mustafa Gündüz	39
Mit-Din - Gelenek Aynasında Kadın / Muhsine Helimoğlu Yavuz	49
Dil ve Cinsiyet: Kim Kaba, Kim Kibar? / Kerim Demirci	65
Türk Totemleriyle İlgili Mitler / Halık Geseynoviç Kor-oğlu (Çev: Birsan Karaca) ...	73
Rus Biçimciliği ve Vladimir Propp'un Kuramına Göre Bir Halk Masalı / Turgay Sebzecioğlu	81
Die Tiermotive in Der Germanischen Und Türkischen Mythologie/ Musa Yaşar Sağlam	91
Romanda Temel Anlatım Yöntemleri Üzerine Bir Sınıflandırma Çalışması / Hakan Sazyek	103
"Anna Karenina" ve "Aşk-ı Memnu" Romanları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi / Reyhan Çelik	119
Yaşar Kemal'in Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana Yapıtındaki İkillemeler Üzerine Bir İnceleme / Necmi Akyalçın- Özlem Öztuncer	133
Bulgar Edebiyatında Elin Pelin'in Öykücülüğü/ İ. Murat Çakmakçı	167
Dimitir Miladinov'un Öğretmenliği / Melahat Pars	185
Sorkun'da Geleneksel Çömlekçilik Sanatı/ Emel Mülayim Oral	189
Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Bir Grup Kaftanın Dikiş Kalıpları ve Anadolu Giysileriyle Benzerlikleri / Yüksel Şahin	197
Azerbaycan'da Baş ve Baştaki Organlarla İlgili Halk Tedavi Usulleri/ Doğan Kaya	215
Sivas Yöresinde Doğumla İlgili İnanç ve İbadetler/ Ahmet Gökbel	223
Türk Halk Edebiyatında Deli Dumrul ve Dünya Kültüründeki Benzerleri / Muharrem Kaya	235
Müzikbilimin Anahtarı Hangi Kapıyı Açar? / Özkan Manav	239
Plastik Sanatlar ve Müzik / Vural Yıldırım	255
Türk Müziğinde Reyya Makamı / Erol Başara	259
Canik Türküleri-I / Ayhan Sarıhan	265
Halay Türü Oyunlarda Hareket Analizi Yöntemi İle Elde Edilen Sonuçlar/ Nihal Ötken	273
Avşarlar'ın Kısa Tarihi / Ahmet Z. Özdemir	285
Karadeniz'in Güneyinde Kastamonu'da Dinî Bayramların 20. Yüzyılda Kazandığı Yeni Sosyal Boyutlar / Nail Tan	291
Sivas Kaynaklı Bir Cönk ve Âşık Ömer şiirleri / Murat Türkyılmaz	295
Örenboyalı Köyü'nden Derlenen Masallar / Cengiz Budak	299
Hüzne mi Alışacağız Ne? - İsmet Zeki Eyüboğlu ile Söyleşi/ Ayhan Aydın	309

Turgay Sebzecioğlu

RUS BIÇİMCİLİĞİ VE VLADİMİR PROPP'UN KURAMINA GÖRE BİR HALK MASALI İNCELEMESİ

Giriş

Bu çalışmada Yeni Eleştiricileri ve Yapısalcıları derinden etkileyen Rus biçimcilerinin görüşleri ve onların önemli temsilcilerinden Viladimir Propp'un kuramı incelenecektir. Böylece metne yönelik eleştirinin kökenleri hakkında ipucu niteliğinde olan ilkeler gösterilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm Rus biçimciliği hakkında genel bir bilgi vermektedir. İkinci bölümde Propp'un doğal masalların¹ alt türü olan olağanüstü masallar² üzerine ortaya koyduğu kuram anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde ise Propp'un kuramının bir Türk halk masalına uygulanması yer almaktadır.

Rus Biçimciliği

20. yüzyılın başlarına değin yazın eleştirisi sanatçıya ya da sanat dışı alanlara yönelikti (Moran 1994: 161-162). Yazın'ın kendisi adeta unutulmuş gibiydi, bunun yerini sosyal tarihten ya da biyografik araştırmalardan oluşan bilgiler dolduruyordu. Güç ve etki akademik bilimde değil, gazetecilikte ve simgecilerin³ eleştirmenlerindeydi (Eichenbaum 1994: 42). Rus biçimcilerinin buna karşı ortak hedefini gösteren savları ise şuydu: Yazın; öznel estetikten, felsefi, psikolojik ve sosyolojik yorumlardan, dini eğilimlerden kurtarılmalıydı. Yazın böylece bilimsel temellere oturtulabilecekti (Eichenbaum 1994: 10). Bu yüzden uğraşı alanlarının odağına yazınsal ürünleri yerleştirdiler.

Eserlerini 1915 ile 1930 yılları arasında veren Rus biçimcileri, 1960'larda etkisini göstermeye başlayacak olan Fransız yapısalcılarına da esin kaynağı olmuşlardır.

*Arş. Gör., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 Anonim masallar, doğal masallar terimiyle karşılanır.

2 Doğal masallar işlevlerine göre alt türlere ayrılır. Propp, olağanüstü masalları otuz bir işlevle doğal masallardan ayırmıştır.

3 İmgeye önem veren yazın ve sanat akımı, sembolizm.

Hareketin başlangıcında ise fütürizm (gelecekçilik) ile ortak sloganları kullanırlar. Bu sloganlardan en önemlisi yazınsal değişimin temelinde anlamdan çok biçimsel değişimin etkili olduğuydu. Ancak 1930 yıllarında devletin sanat anlayışına ters düştükleri için suskunluğa bürünürler; ama etkileri temsilcilerinin ülke dışına çıkmasının da etkisiyle yayılımını sürdürür. Sovyetler Birliği'nden Çekoslovakya'ya gidip Prag Dilbilim Okulunu kuranlara katılan Roman Jakobson da bunlardandır (Moran 1994: 161). Rus biçimcilerinin en önemli temsilcileri arasında sayabileceğimiz isimler şunlardır: Boris Eichenbaum, Roman Jakobson, Vladimir Propp, Viktor Şklovski, Yuri Tınyanov, Boris Tomaşevski.

Rus biçimcilerinin temel ilkelerinden biri yazınsal yapıtı uğraşlarının merkezine almalarıdır. Diğerleri ise yazının bir dizge olduğunu kabul etmeleridir. Onlara göre yazın kendi içerisinde bütünlüğü olmayan karmaşık bir yapı değildir. Yazının sistemli bir dizgesi vardır; ama bu dizge donuk değildir. Sürekli betimlenmek zorundadır ve böylesi bir tavır bilimseldir olması gerekendir. Tamamlanmış yetkin betimlemeleri, araştırmacılar değil; ancak eğitimciler isteyebilir. Rus biçimcileri araştırmalarında kesin sonuçlara ve kuramlara ulaşmamışlardır. Eichenbaum'un da belirttiği gibi Rus biçimcilerine göre hazır bilim yoktur, yanlışlıklar aşılarak gerçekliklere ulaşılır (Todorov 1995: 106).

Rus biçimcileri; kendilerinden sonra ortaya çıkacak yeni eleştirciler ve yapısalcılar gibi, yazının ve yazınsal yapıtların kendine özgü dinamiğini incelerler (Eichenbaum 1994: 12). Dinamik sözcüğü önemlidir; çünkü Tınyanov'un da önemle üzerinde durduğu gibi, Rus biçimcilerine göre yazınsal yapıtlar kendi içerisinde kapalı dizgeler değil, aksine bağlantı ve birleşim göstergeleriyle birbirine bağlı dinamik bütünlüktür (Todorov 1995: 101). Onlar yeni eleştirciler gibi tek tek metinlerin yapısını değil, yapısalcılar gibi bir metnin bir başka metinle ilişkisini araştırmak ve biçimsel mirasları, alışkanlıkları bulmak çabası içerisindeylerdir (Moran 1994: 200). Rus biçimcilerinden Victor Vinogradov'un söylediği gibi, bireysel biçimler yazarın dilsel yaratımı açısından önemlidir; ama bu dilsel öğeler kendi içerisinde bir dizge oluştursa bile bu dizgenin diğer sanat dizgeleriyle kurduğu bağlantılar da unutulmamalıdır. Bu bağlantılar yazınsal dizgeyi oluştururlar (Todorov 1995: 95).

Yazın tarihi de Rus biçimcileri için biyografilerden, psikolojiden, sosyolojiden, felsefeden oluşmuş bir süreç değildir. Ayrıca yazın öznellikten kurtarılmalıdır. Eichenbaum bu savı bir örnekle açıklar:

Edebiyat tarihçileri şimdiye kadar ekseriya belirli bir şahsı tutuklamak amacıyla her halükarda dairede oturan bütün insanları tutuklayan zabita gibi davranıyorlardı, üstelik orada caddeden geçen bir kaç kişiyi de onların arasına katıyorlardı. Buna benzer tarzda onlar ellerine ne geçerse tümünü okuyup tüketiyorlardı: Çevre bilgisi, Psikoloji, Politika, Felsefe gibi. Edebiyatın bir bilimi yerine evde kendilerinin imal ettikleri bir abur cubur ortaya çıkmıştı (Eichenbaum 1994: 12).

Kısacası biçimcilere göre yazın tarihi yazın'ın kendisi olmalıdır. Yazın tarihinde biçimlerin dinamiği ve dönüşümü incelenmelidir. Böylece biçimlerin evrimine (dizge

değiştirimi) varılmalıdır. Bu yüzden hiçbir biçim geçmiş biçimlerden bağımsız olarak incelenemez. Yeni biçimler icat değil, örtülü bir biçimde önceki dönemde zaten var olan biçimlerin keşfidir. Yazın tarihi için de en önemli etki, yapıtların diğer yapıtlar üzerindeki etkisidir. Özetle söylersek, yazınsal süreklilik bir çatışmadır, önceden bulunan yapının yıkılması ve eski parçalardan da oluşan yeni bir yapının oluşturulmasıdır. En önemlisi de yeni biçimin yeni bir içeriği anlatmak için değil; sanatsal işlevi yitirmiş eski biçimin yerini almak için ortaya çıkmasıdır (Eichenbaum 1994: 90). Bu da "yazınsallık nedir", sorusunun araştırılması ve yazın'ın kendine özgü yasalarının bulunma çabası demektir.

Eichenbaum'un önemle vurguladığı gibi, yazınbilim evriminin incelenmesinin amacı yazınsal türlerin kökenini ya da doğuş sorunlarını açıklamak değil, yazınbilim için önemli olan yazınsal dizge işlevlerinin açıklanmasıdır (Todorov 1995: 45).

Rus biçimcilerine karşı olanlar ise onların ilkelerinin açık seçik olmamasını ya da eksik olmasını ve yazın dışı konulara kayıtsız kalmalarını eleştiriyorlardı. İlk belirsizlik "biçim"sözcüğünden kaynaklanıyordu ve bu belirsiz terimin anlamını değiştirmek onlar için çok önemliydi; çünkü bu terim bilimsel olmayan "öz"sözcüğüyle de birleştiriliyordu. R. Jakobson, bu terimin tekbiçimli dogmatik bir kavramı çağrıştırdığından da yakınır (Todorov 1995: 14).

Rus biçimcileri şiir alanında önemli çalışmalar yaptılar. Dize, ritim, gündelik dil ve şiir dili gibi kavramlar üzerinde yoğunlaştılar. Özellikle günlük dil ile şiir dilinin karşılaştırılması, biçimcilerin, şiiri incelerken simgeci gibi yazın dışı öğelere değil, yazın diliyle örtüşen öğelere ağırlık verdiğini gösteriyordu. Şiiri diğer eserlerden ayıran nedir, sorusunu sordular. Cevabını ise *alışkanlığı kırma, farklılaştırma* veya *yabancılaştırma* diye çevrilebilen **ostranenie** kavramıyla açıkladılar. Bu şu demektir: Şiir dili günlük dilden farklı olduğu için algımızı odaklar ve işlediği konuları yepyeni bir bakışla görmemizi sağlar. Bunu da dil üzerinde alışılmamış biçimsel değişiklikler yaparak sağlar. Dil üzerinde gerçekleştirilen biçimsel deformasyonlar ise şiirin dış dünya ile olan ilişkisinden daha önemlidir; çünkü şiirin ve hatta bütün yazınsal eserlerin amacı gerçeği olduğu gibi yansıtmak değil; yeniden algılatmaktır (Moran 1994: 162-163). Şklovski'ye göre yabancılaştırma, nesnelere hissettirmek, yaşam duygusunu vermek, taşın taştan olduğunu duyurmaktır. Bu yeniden duyurma ise biçimi anlaşılmasız kılarak, algılamanın süresini artırarak ve nesnelere yabancılaştırarak yapılır (Todorov 1995: 72).

Rus biçimcileri, şiirin sadece imge yığını olmadığını, seslerin bile yalnızca anlama eşlik eden öğeler değil, aynı zamanda kendi başlarına anlamı olan özerk öğeler olduğunu savunmuşlardır. İmgelerin değişmediğini, her yeni şiirde yapılanın yeni imgeler yaratmak olmadığını, sadece dilsel gereçlerle imgeleri yeniden düzenleyip anımsatmak olduğunu öne sürerler. Böylece, "imgesiz sanat olmaz, sanat imgelerle düşünme sanatıdır ve şiir = imgedir" gibi imgeyi merkez alan anlayışlara karşı çıkarak imgenin Tanrı'ya ait olduğunu, kimsenin malı olmayacağını öne sürmüşlerdir. Üstelik imge yazınsal sanatları birleştirecek bir bağ görevi de üstlenemezdi; çünkü yazınsal

değişim ya da gelişimin özünü imgeler oluşturamazdı Şklovski'nin belirttiği gibi (Todorov 1995: 67-68). Fütüristler de imge konusunda Rus biçimcileri gibi düşünüyorlardı ve simgecilere açtıkları savaşla Rus biçimcileriyle ortak cephede yer alıyorlardı.

Rus biçimcileri şiirin kurucu ögesi olarak ölçü (vezin) yerine "gereç" kavramını getirdiler. Böylece şiirin kuruluşunda sadece ölçünün etken olmadığını, örneğin ritm gibi öğelerin de kurucu öğelerin içinde önmeli işlevlere sahip olduğunu yaptıkları şiir incelemeleriyle göstermeye çalıştılar (Todorov 1995: 64).

Çalışmalarının önemli taraflarından biri de şiir dili - günlük dil ya da şiir dili - çoşkusal dil biçiminde yaptıkları işlevsel ayrımlardır. Sadece bu ayrımları yapmakla kalmamışlar; aralarındaki sınırsal farkları da belirlemeye çalışmışlardır (Todorov 1995: 63).

Roman ve öykü incelemelerinin temelinde de **ostranenie** kavramı vardır. Şiirde ortaya koydukları günlük dil/şiir dili karşıtlığının yerine roman ve öyküde **syuzhet/fabula** karşıtlığını koyarlar. **Fabula** gerçek yaşamdaki kronolojik sırayı gösteren olay örgüsünü ifade eder. **Syuzhet** ise olay sırasını yazarın özgürce değiştirip biçimlendirmesidir. Yazar olay örgüsü üzerinde yaptığı değişikliklerle gerçek yaşamdaki zamanı deforme eder, alışılmışı kırar ve anlatılan olayı yeniden algılatır (Moran 1994: 167-168).

Çalışmamızda, Rus biçimcilerinin anlatı türleriyle ilgili düşüncelerini somutlaştırmak ve özgün bir örneğini vermek için, V. Propp'un olağanüstü Rus halk masallarıyla ilgili yönteminden bahsedeceğiz. V. Propp eserlerini Rus Biçimciliği döneminde vermiş olsa da yapısalcılığın da temellerini atacak bir anlayışla yazmıştır. Bu yüzden yöntem bakımından Fransız yapısalcılarının da etkileyicilerinden biri olmuştur (Moran 1994: 196).

Olağanüstü Masalların Biçimsel Özellikleri

V. Propp, olağanüstü Rus halk masallarını incelerken onların, konu farklılığına rağmen değişmeyen ortak yapılarla sahip olduklarını ortaya çıkarır. Her ne kadar daha önce masalın biçimi sorunu ortaya atılmamış olsa da halk masallarının yapısını oluşturan kuralların ortaya konabileceğine inanır. Düşündüğü yapıyı tüm masal alt türlerine olmasa da olağanüstü masallara uygulanabilecek biçimde bulmuştur (Propp 1985: 11).

Eşsürekli bir yöntem seçip olağanüstü masalların yapısını araştıran V. Propp, masalın tarihsel incelemesine karşı değildir. Yalnız, tarihsel betimlemelerin en iyi şekilde yapılabilmesi için biçimsel kuralların bulunmasını şart koşar (Propp 1985: 25-26). Ona göre ne tür bir olgu olursa olsun, onu betimlemeden önce kökeninden bahsedilemez ve masalın kökeni sorununu da aydınlatmadan önce, masalın ne olduğunu açıklamak gerekir (Propp 1985: 15). Ayrıca biçimsel araştırmalar da tarihsel incelemelerle desteklenmelidir (Propp 1985: 94).

Doğal masallardaki yapılar dönüşüm geçirebilirler; ama bu dönüşümler kesinlikle bireysel sanat yaratımları değildir. Bireysel etkilere seyrek olarak rastlanır (Propp 1985:

118). Bu özellik yapısal dilbilimi ilkelerinden *dil/söz* karşıtlığını hatırlatır (Saussure 1998: 43). Yapısal dilbilimine göre de masalda olduğu gibi, dil bireysel değil, toplumsaldır. Dilin işlevleri bu soyut dizgeye göre işler. Bireysel kullanımlar dilin soyut dizgesine uymak zorundadır.

V. Propp, anlatının temel ögesini *işlev* olarak belirler. V. Propp, incelediği masallarda konu ve kişi çeşitliliğine rağmen sınırlı sayıda işlev tespit eder ve işlevi, bir kişinin olay örgüsünün akışı içinde taşıdığı anlam açısından betimlenmiş eylemi (Propp 1985: 31), şeklinde tanımlar. Kişilerin eylemi nasıl yaptığından çok ne yaptıkları önemlidir. Kişiler değişse de işlevlerin değişmediğine dair şu örnekleri verir:

1.Kral, bir yiğite, bir kartal verir. Kartal, yiğiti başka bir krallığa götürür.

2.Büyükbaba, Suçenko'ya bir at verir. At, Suçenko'yu başka bir krallığa götürür.

3.Bir büyücü, İvan'a bir kayık verir. Kayık, İvan'ı başka bir krallığa götürür.

4.Kraliçe, İvan'a bir yüzük verir.Yüzükten çıkan iri yarı adamlar İvan'ı başka bir krallığa götürürler (Propp 1985: 29-30).

Bütün bunlar masalların ancak kişilerin işlevlerinden hareketle incelenebileceğini gösterir (Propp 1985: 29-30). V. Propp incelediği masallarda otuz bir ortak işlev saptar (Propp 1985: 69). Bu işlevler, masallarda, ikili karşıtlıklar (çatışma - zafer, yasak - yasağın çiğnenmesi, izlenme - yardım, cezalandırma - evlenme vb.) biçiminde görünür (Propp 1985: 114). İşlevlerin sırası da asla değişmez (Propp 1985: 32). V.Propp bunu şöyle açıklar: *Olaylar düzeninin nasıl kendi yasaları varsa, yazınsal anlatının da buna benzer yasaları vardır. Hırsızlık, kapı kırılmadan gerçekleşmez. Bu açıdan, masalın da tümüyle özel ve özgül yasaları vardır* (Propp 1985: 32). Bir masalda bütün işlevler yer almayabilir; ama bu, işlevlerin aşağıda gösterilen sırasını değiştirmez (Propp 1985: 32).

1.Aileden biri evden uzaklaşır. (tanımı: **uzaklaşma**, simgesi b)

2.Kahraman bir yasakla karşılaşır. (tanımı: **yasaklama**, simgesi g)

3.Yasak çiğnenir. (tanımı: **yasağı çiğneme**, simgesi d)

4.Saldırgan bilgi edinmeye çalışır. (tanımı: **soruşturma**, simgesi Ğ)

5.Saldırgan kurbanıyla ilgili bilgi toplar. (tanımı: **bilgi toplama**, simgesi x)

6.Saldırgan kurbanını ya da servetini ele geçirmek için, onu aldatmayı dener. (tanımı: **aldatma**, simgesi h)

7.Kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur. (tanımı: **suça katılma**, simgesi q)

8.Saldırgan aileden birine zarar verir. (tanımı: **kötülük**, simgesi A)

9.Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır; bir dilek ya da buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gider. (tanımı: **aracılık, geçiş anı**, simgesi B)

10.Arayıcı - kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir. (tanımı: **karşit eylemin başlangıcı**, simgesi C)

11.Kahraman evinden ayrılır. (tanımı: **gidiş**, simgesi ≠)

12.Kahraman büyülü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, bir sorgulama, bir saldırı, vb.ile karşılaşır. (tanımı: **bağışçının ilk işlevi**, simgesi D)

13.Kahraman ileride kendisine bağışta bulunacak kişinin eylemlerine tepki gösterir. (tanımı: **kahramanın tepkisi**, simgesi E)

14.Büyülü nesne kahramana verilir. (tanımı: **büyülü nesnenin alınması**, simgesi F)

15.Kahraman, aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da götürülür. (tanımı: **iki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk**, simgesi G)

16.Kahraman ve saldırgan, bir çatışmada karşı karşıya gelir. (tanımı: **çatışma**, simge H)

17.Kahraman özel bir işaret edinir. (tanımı: **özel işaret**, simgesi I)

18.Saldırgan yenik düşer.(tanımı: **zafer**, simgesi J)

19.Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır. (tanımı: **giderme**, simgesi K)

20.Kahraman geri döner. (tanımı: **geri dönüş**, simgesi Ø)

21.Kahraman izlenir. (tanımı: **izleme**, simgesi Pr)

22.Kahramanın yardımına koşulur. (tanımı: **yardım**, simgesi Rs)

23.Kahraman kimliğini gizleyerek kendi ülkesine ya da başka bir ülkeye varır. (tanımı: **kimliğini gizleyerek gelme**, simgesi O)

24.Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer. (tanımı: **asılsız savlar**, simgesi L)

25.Kahramana güç bir iş önerilir. (tanımı: **güç iş**, simgesi M)

26.Güç iş yerine getirilir. (tanımı: **güç işi yerine getirme**, simgesi N)

27.Kahraman tanınır. (tanımı: **tanıma**, simgesi Q)

28.Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar. (tanımı: **ortaya çıkarma**, simgesi Ex)

29.Kahraman yeni bir görünüm kazanır. (tanımı: **biçim değiştirme**, simgesi T)

30.Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır. (tanımı: **cezalandırma**, simgesi U)

31.Kahraman evlenir ve tahta çıkar. (tanımı: **evlenme**, simgesi W)⁴

Masal incelemesinde önemli olanın kişilerin ne yaptıklarını bilmek olduğunu yukarıda belirtmiştik (Propp 1985: 30). Kişilerin duyguları ve eğilimleri, olayın akışı olayın ilerleyişi açısından etkili değildir (Propp 1985: 82). Buna masalın güzelliği ve anlamı da dahil (Propp 1985: 199). Ama bu, işlevler kişiler arasında nasıl bölüştürülmüştür, sorusunun önemini azaltmaz. V.Propp, işlevlerin mantıksal olarak bazı alanlara göre kümelendiklerini öne sürer: Bu alanlar işlevleri yerine getiren kişilere uygun düşen eylem alanlarıdır ve bu alanlar aşağıdaki terimlerle karşılanır:

1.Saldırgan

4 Aktardığımız otuz bir işlev, V.Propp'un kitabında açıklamalarıyla birlikte verilmiştir. Biz sadece işlevlerin başlıklarını alarak onları sıraladık

2.Bağışçı

3.Yardımcı

4.Prenses

5.Gönderen

6.Kahraman

7.Düzmece kahraman (Propp 1985: 83-84)

V.Propp, kişilerin niteliklerinin incelenmesini üç bölüme ayırır:

1.Kişilerin görünüşü ve adları,

2.olaya giriş özellikleri,

3.yaşadıkları yer (Propp 1985: 92).

V.Propp Yönteminin *Altın Tas* Adlı Türk Halk Masalına Uygulanması:

V.Propp'un bulduğu çözümlene yöntemiyle incelediğimiz masalı, Ahmet Buran'ın Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızlarıyla ilgili çalışmasından aldık (Buran 1997: 163-165). Masalı ölçünlü dile aktararak vereceğiz. Masalımız iki kesitten oluşmaktadır. Kesitler masalın içerisindeki iç masallar konumundadır. Başka bir kesitle her şey girişteki gibi yeniden başlar. Örneğin yeni bir kötülük yeni bir kesite yol açar (Propp 1985: 64). Kesitler masalın bir nevi kısır döngüsünü oluşturur. Ayrıca masalın estetiği ve biçimi anlamında önemli bir görev üstlenenen kalıp "tekerlemeler"i (formel) de köşeli parantez içinde göstereceğiz. Her masalda olduğu gibi çözümlenmeye çalıştığımız masalda da bir işlevi diğer işleve bağlayan *yardımcı öğeler* (Propp 1985: 77) var; ama biz çalışmanın sınırından dolayı bunlardan bahsetmeyeceğiz. Altın Tas adlı masalı V.Propp'un yöntemine göre incelediğimizde aşağıdaki işlevleri tespit ettik:

I. Bölüm: *Bir varmış bir yokmuş, zamanın birinde üç arkadaş varmış.* [Başlangıç formeli] (simge a; başlangıç durumu) (Propp 1985: 35)

II. Bölüm: *Bunlar köylerinde çok yoksul düşmüşler.* (tanımı: **eksiklik**, simgesi a) (Propp 1985: 43-44)

III. Bölüm: *Para kazanmak için gurbete çıkmışlar.* (tanımı: **uzaklaşma**, simgesi b)

IV. Bölüm: *...İş aramaya başlamışlar. Üçünden biri demiş ki gelin çalışmaya gitmeyelim. Bu yolun üstünde oturalım yemek falan yapalım, gelene geçene satalım ne kazanırsak ortağız. Birisi kabul etmiyor. Yok diyor ben kendim çalışacağım. Bir gün bu evde otururken canı sıkılmış, gideyim biraz dolaşayım belki iş ne çıkar, bir kâr da ben edeyim demiş.* (tanımı: **gidiş**, simgesi ≠)

V. Bölüm: *....Toru atar, sonunda bir balık çıkarır...Arkadaşları diyor, getir eve biz yiyelim, eve getirir, karnını yarar içinde bir altın tas çıkar.* (tanımı: **büyülü nesnenin alınması**, simgesi F)

VI. Bölüm: *...Sonra tasa su doldurur ki getirip içe, içeceği sıra tasın içinden bir ses gelir: İç iç afiyet olsun! İçi dolsun altın olsun. İçine bakıyor ki tasın içi altın dolmuş...*

(tanımı: özel işaret, simgesi I)

VII. Bölüm: *Hemen altınları alıyor, der ki ben burda niye durayım, ben kârımı buldum... Ordan çıkar düşer yollara. Gider gider büyük bir memleketeye.* (tanımı: kimliğini gizleyerek gelme, simgesi O)

VIII. Bölüm: *Padişahın konağının yanından geçerken bakar ki konağın bahçesinde bir bahçıvan var. Bahçıvana diyor ki, izin ver bahçede biraz gezeyim. Bahçıvan peki diyor, gider havuzun başında su içerken, altın taşıyla altın keser. Bu sırada padişahın küçük kızı da pencereden ona bakarmış... Padişahın kızı der, benim babam koca bir dünyaya hükmeder, gene bir mangır kesemiyor... Bu vergi sana nereden? Diyor ki Allah vergisi. Diyor Allah vergisi; ama padişah deyilsin bir şey değilsin, bu kadar altın sana nereden? Adam hemen tası alır cariyeeye verir. Git bir tas su getir. Cariye suyu getirir, verir sultana der ki, iç sultanım iç afiyet olsun, içi dolu altın olsun. Sultan suyu içince altın dolar.* (tanımı: güç iş, simgesi M)

IX. Bölüm: *Ondan sonra Sultan der, sana ne vereyim ki bu tası bana veresin? Oğlan der, ne veresin ,ne verirsen içindedir, hele söyle, der, bu tası bana vereceksin, oğlan peki der. Ben bir gece senin yanında kalam, tas senin olsun.* (tanımı: bağışının ilk işlevi, simgesi D)

X. Bölüm: *Oğlan bir gece kızın yanında yatar, sabah tası verir, çeker gider.* (tanımı: büyü nü nesnenin alınması, simgesi F)

XI. Bölüm: *Gel git zaman olur, sultanın oğlundan bir çocuğu olur. Bu çocuğu padişahıtan saklarlar, çok korkarlar. Bir gün sultanın büyük cariyesi der ki, padişahım sana bir şey diyeceğim; ama çok korkarım. Yok, diyor padişah hele korkma söyle. Diyor küçük kızın gebe kalmış. Eyvah der, bana öyle bir şey dedin ki yüreğimden vuruldum. Sultan hemen bu hafta burda durmayacak çıkacak. Cariye hemen, sultana padişah böyle böyle dedi diyor, bir tane büyük sandık yaptırır sultanı içine kor, kapağını kaptır. Götürür atar Murat'a* (tanımı: çatışma, simge H)

XII. Bölüm: *...Murat'ın aşağısında bir kadınla oğlu odun toplarlarmış. Bir de bakarlar ki yukarıdan bir sandık geliyor... Neyse sandığı açıyor, içinden bir kız çıkıyor. Yanında da bir çocuk...Kız diyor, nene ne olur beni de size götür...Neyse kadın peki der, eve giderler, o gece yatarlar.* (tanımı: yardım, simgesi Rs)

XIII. Bölüm: *Sabah kalkarlar, kız bakar ki evin karşısında büyük bir konak, önünde bahçe... Kız da paraları verir, gider konağa yerleşir...Bu arada oğlan da yavaş yavaş büyür, delikanlı olur... Ara sıra ormana avlanmaya gider. Bir gün bakar ki padişah da askeriyle ava gelmiş...Anası der, oğlum yarın gene ormana gidersen, padişaha dersin ki, padişahım yarın sabah bize bir fukara çorbası içmeye buyurun... Kendisi de erkek elbiseleri giyer, bir köşeye oturur.* (tanımı: kimliğini gizleyerek gelme, simgesi O)

XIV. Bölüm: *Padişah gelir, yemekler yenir, ikramlar yapılır, sonra padişah der ki, padişah desem değilsin, padişah bir tane olur. Söyle sana bu zenginlik nereden geldi? ...Kız hemen tası koynundan çıkarır oğlana verir, git padişaha bir tas su getir der... Kız der, iç padişahım iç afiyet olsun içi dolu altın olsun... Hemen tas altın dolar.* (tanımı: güç işi yerine getirme, simgesi N)

XV. Bölüm: *Padişah der, sana ne vereyim ki bu tası bana veresin. Kız der, cariyen bir gece benim yanımda kalsın tas senin olsun.* (tanımı: **ortaya çıkarma**, simgesi Ex)⁵

XVI. Bölüm: *....Cariye de sen nasıl koca bir padişahsın ki cariyen bir başkasıyla kala. Ama padişah da tasta vazgeçemiyor.* (tanımı: **cezalandırma**, simgesi U)

XVII. Bölüm: *Peki der, ondan sonra kız hemen başını açar, erkek elbiselerini çıkarır, babasının ellerine sarılır. Padişah da hemen orda kızını affeder. Kurbanlar kestirir kızını buldu diye. Der ki, kızım bu oğlanın babasını tanıyor musun?* (tanımı: **biçim değiştirme**, simgesi T)⁶

XVIII. Bölüm: *Kız he, der. Hemen oğlanın babasını buldururlar, kızla evlendirirler; yerler, içerler, muratlarına ererler.* [Bitiş formeli] (tanımı: **evlenme**, simgesi W)

İncelediğimiz masal için sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

1. Masalın iki kesitten oluştuğunu yukarıda belirtmiştik. Birinci kesitin kahramanı, tuttuğu balığın içinde altın tası bulan kişidir. Birinci kesiti I., II., III., IV., V., VI., VII., VIII., XVII. ve XVIII. bölümler; IX., X., XI., XII., XIII., XIV., XV., XVI., XVII. ve XVIII bölümler ise ikinci kesiti oluşturur. İkinci kesitin kahramanı ise padişahın kızıdır. Dikkat edilirse XVII. ve XVIII. bölümlerin işlevleri her iki kesit için ortak bir işlevi üstlenmiştir. Hemen belirtelim, XVII. bölümü ikinci kesitin işlevleri arasında saydığımızda işlevlerin sırası bozulmaktadır. Birinci kesit ve ikinci kesiti aşağıdaki gibi formüle edebiliriz:

I. Kesit: aab≠FIOMTW

II. Kesit: DFHRsONExU(T)W

2. Masaldaki büyülü nesne altın taktır ve Propp'un belirttiği gibi bir nesnedir (Propp 1985: 86). Kahramanların, altın tası padişahın kızına veren oğlanla padişahın kızı olduğunu değişen kesitlere göre söylemiştik. Yine de asıl kahramanı oğlan kabul edersek, padişahın kızını, tası alması ve masalın sonunda oğlanın onla evlenmesine yol açtığı için yardımcı olarak görebiliriz. Cariye saldırgan olarak kabul edilebilir; ama bu noktada padişahın rolünün belirsizliğini de belirtmeliyiz. Padişah, kızını kovduğu için ona kötü kişi diyebiliriz; zira masalın sonunda padişahın kızı hem cariyeden hem de babasından intikam almıştır. İkinci kesitin yardımcıları rolünde ise, padişahın kızını sandıktan çıkarıp evlerine götürülen annesiyle oğlu vardır. Birinci kesitin kahramanı için aranan kişi ya da hedef, padişahın kızıdır. Bundan dolayı prenses rolünü padişahın kızı üstlenir. Altın tas tesadüfen bulunduğu için başışının rolünden bahsedemiyoruz. Bu masaldan da anlaşıldığı gibi bir kişi birden fazla eylem alanı kaplayabilir (Propp 1985: 84).

3. Masalımızdaki ilk kesitin kahramanı için *arayıcı* - *kahraman*, ikinci kesitin kahramanı için ise *kurban kahraman* diyebiliriz (Propp 1985: 44-46).

4. Bu masalda da görüldüğü gibi 31 işlevin hepsi bulunmuyor (Propp 1985: 113).

5 Kızın padişahıtan cariyeyi istemesi boşuna değildir. Kız bu isteğiyle saldırganın kimliğini belirlemiş olur.

6 Altın tası bulan kişi artık suçlu değil, kızın çocuğunun babası kabul edildiği için bu bölüm T simgesiyle gösterilir. Padişahın kızı da çocuğun babası gibi, suçlu konumundan bu işleyle sıyrılmıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, işlevler Propp'un belirttiği sırayı izlese de Türk masalına uygulanınca öyle kolayca yerine oturmuyor. Bu da Türk masalları biçimbiliminin özgün işlevlerinin araştırılması gerektiği sonucunu çıkarıyor; çünkü her ulusun masalı farklı nedenlerden dolayı farklı işlevler içerir (Günay 1975: 270). Bu yüzden masallarımızın derlenip kendine özgü işlevlerinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Buran, Ahmet (1997), Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eichenbaum, Boris (1994), Edebiyat Kuramı - Rus Biçimciliği - (çev.Sedat Umran), Ankara: Yaba yayınları.
- Günay, Umay (1975), Elazığ Masalları (İnceleme), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basım Evi.
- Moran, Berna (1994), Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İstanbul: Cem Yayın Evi, 9.baskı.
- Propp, Vladimir (1985), Masalın Biçimbilimi (çev.Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul:B/F/S yayınları.
- de Saussure, Ferdinand (1998), Genel Dilbilim Dersleri (çev.Berke Vardar), İstanbul: Multilingual.
- Todorov, Tzvetan (1995), Yazın Kuramı (çev. Mehmet Rifat – Seme Rifat), İstanbul: Yapı Kredi yayınları.